

БОГДАН Л. ДАВИЋ

РОМАНИЗМИ У ЊЕГОШЕВОМ »ЛАЖНОМ ЦАРУ ШЋЕПАНУ МАЛОМ«

Не пита се ко се како крсти
Но чија му крвца грије прси
Чије л' га је задојило млеко.

Овај Његошев мото за спјев о лажидару Шћепану Малом нека послужи и нама — као полазиште за разраду теме коју смо формулисали у наслову рада. Онако исто како је умιο да види добро код туђих народа, па да га преузме и усвоји, ако му се свиди, знао је тај велики пјесник да се постави и према ријечима страногa поријекла кад су му оне биле потребне за његов пјеснички вокабулар.

О таквоме његовом ставу казују и стихови под бројем 239/240 из поменутог спјева: *Под крунама има штрашљивацах/У прњама има витезовах*. Зар ове ријечи не показују вланичину трпеливост и демократичност расуђивања? У том истом духу пјесник се није обзирао на етимолошко поријекло ријечи, чак ни онда кад му је оно било сигурно знано, већ је ередновао поједине ријечи по њиховој семантичкој и изражајној снази.

Због свега тога природно је што ћемо и у *Лажном цару Шћепану Малом* сусрести знатан број ријечи страногa поријекла. Као иначе у вланичином пјесничком дјелу, највише ће бити славјанизма-русизама и турцизама, али није мало ни европеизама. Ови посљедњи различити су поријекла — грчког, латинског, француског, њемачког итд. У овом раду задржаћемо се на једном битном слоју пјесникове лексике — а то су позајмице романскогa поријекла. Познато је да оне, уз грецизме, чине уопште срж и језгро укупног броја европеизама у нашем језику, књижевном и народном.

Његош је један из плејаде врхунских пјесника Словенства, који су се изњихали у књижевноме покрету романтизма. Према томе, њега можемо уврстити у »цвјетну киту« коју би сачињавали Ботев, Прешерн, Мажуранић, Мицкијевич, Шевченко... Ако бисмо хтјели још прецизније да га сврстамо у књижевноисторијски (и културноисторијски) претинац, онда ваља рећи да је он припадао српском предромантизму, али код њега има знатан број наноса из псеудокласицизма.

У доба кад је Његош стварао своја дјела, управо се водила жестока борба за нови књижевни језик (српскохрватски) и прави »рат за српски

језик и правопис«. У тој бескомпромисној борби Његош се, срећом, нашао на правој страни.

Иначе као књижевник он се формирао на народним умотворинама сх. језика, затим на штиву које је махом било писано на српскохрватском језику, затим на славјаноруском и славјаносрпском и, најзад, на самом руском језику. У његовом пјесничком вокабулару јасно се оцртава културноисторијска ситуација тла на којем је изникао, а такође и његове *личне оријентације у ономе раздобљу*. Ту су се укрштали различити културни и лексички утицаји, па су се узајамно дотицали и сукобљавали. То су византијски (православни), затим латински (католички) и, најзад, турски (исламски). Условно одређење за ову прилику дао сам им по претежној цивилизацијској димензији.

Да бисмо темељито проучили Његошев пјеснички језик, морамо добро познавати историјску граматику сх. језика, затим историју нашег литерарног језика, знати старословенски и руски, а дијалектологију сх. језика — по себи се разумије. Са овако проширене платформе бићемо у стању да смјестимо Његоша у језичке процесе онога доба — на цјелокупном простору гдје се говори српскохрватски.

Глобална предоцба о профилу Његошева језика могла би се дати кад бисмо, с овог аспекта, размотрили сва његова дјела. Разумије се, то би био задатак за једну монографију, али је вазда рискантно истицати суд о Његошеву пјесничком језику ако се не узму у разматрање бар његова три обимна дјела: *Горски вијенац*, *Луча микрокозма* и *Лажни цар Шћепан Мали*. Пошто су прва два дјела досад бивала предмет достојних истраживачких подухвата, задржаћемо се овдје, само прегледно, на *Лажном цару Шћепану Малом*. Нека то послужи као наш скромни прилог у даљем и цјеловитијем истраживању Његошева пјесничког језика.

Да би наша разматрања добила на методолошкој убједљивости, ваља овдје истакнути и жанровске специфичности овога спјева. *Лажни цар Шћепан Мали* испјеван је у истом жанру као и *Горски вијенац*. Друга је ствар што му није као књижевно остварење једнак. Уосталом, за наш посао то и није баш пресудно. *Лажни цар Шћепан Мали* јесте епски спјев у *форми драмских призора*, али са знатним лирским наносима. Овај спјев о лажицару посљедње је од обимнијих Његошевих дјела, а по броју стихова му је управо најобимније. Према томе, захвално је у сваком погледу као корпус за лингвистичка истраживања.

Непосредан продор у лексички састав овога Његошева дјела остварићемо ако размотримо лексичку залиху ауторског предговора и познати титуо (sic!) турског султана из II дејствија. У владичином предговору садржани су сљедећи романизми: *dokumenti*, *fac-simile*, *Mleci/Mletke*, *republika*, *Tomazeo*, *markiz*, *Solari*, *raporti*, *Paskvale*, *Cigonja*, *providur*, *kotorski*, *Kotor*, *Porta otmanska*, *Justinijani*, *vicekonsul*, *Duodo*, *portantina*, *imperator*, *Trst/Trieste* и др. Овдје има близу 20 романизма, од којих готово читаву половину чине властита имена — лична и географска. Остало су апелативи, који заправо и јесу предмет наших разматрања.

Титуо турског султана доноси аутор у II дејствију, јављеније IX. Наиме, тамо беглербег заповједи босанском кадији да продемонстрира султанов титуо црногорским парламентарцима. У односној дидаскалији аутор каже о томе слједеће: »Дозива једнога кадију босанскога и каже му да прочита титуо султанов; кадија доноси титуо«. Циљ је био да се тим гестом заплаше црногорци парламентарци — сјајем и силом турске власти. У томе титулу, који запрема више од једне читаве странице прозног текста, садржани су слједећи романизми: *титуо*, *император* над *императорима*, *патента* и сл. По природи самог текста, и по његовом садржају, овдје је мало романизама — мада је иначе титуо крцат ријечима страног поријекла.

Неке друге романизме наводимо у стиховима: Јер ће ваше *круне* засијати (3); посласице с *цукром* на товаре (57); такови су ријетки пастири (472); ал' што ће му ту помоћи *дужде* (588); што *Дуоди*, *Јустинијан* пишу (788); с *Рокслолане* куга на султана (241); *буковички капетане* с побратимом, попом жутиим (379/380); Турци *олтар* превалише, с *олтара* их све побеше (490/491); имâ сам ја у мојој *гвардији* (587); отпривише Турке и *Латине* (823); по *брилијант* ваљаде из круне (132); да гонимо *поганскога* си-на (165); да Стамболу с војском *марширате* (209); цар и принџип с тридест *официраx* (544); и *дипалаx* двоје да му свира (714); чисто виде, а не кроз *копрену* (30).

Осим наведених лексичких позајмица романског поријекла, има у овоме спјеву и других романских утицаја — фонетичких и синтаксичких. Навешћемо неколико примјера: *Расџија/Расија* (=Рапшка), *џипарски* и *џипар* намјесто изворнога *кипарски* и *Кипар*: за изнаћи оно *чеса није* (овакви склопови познати су нам и из дубровачке књижевности); Ја се чудим *што ће* ово *рећи* / *Ма* се чудим *што ће* ово *рећи*, итд.

Романски језички утицаји (прије свега лексички) долазили су из Боке Которске, затим из далматинског залеђа, али и од непосредног до-тицаја с Италијанима. Далматинска обала чак је, дуже времена, била под управом Венеције. У науци о језику познато је да се сваки контакт може одразити у области лексичких позајмица. Од значаја је при овоме контакту што су многи Бокелји били заједничари западнога хришћанства (католичанства). То је свакако олакшавало културне и језичке дотицаје, чак их посрјешивало. Са Французима и њиховим језиком било је такође дотицаја у XIX стољећу, и то у раздобљу Илирије оживљене, тј. у доба Наполеоново. Иако је тај контакт био епизодичан, ипак не можемо искључити ни његов удио у продору романизама. У Његошевом изразу има латинизама, италијанизама и галицизама. Ових посљедњих, дакако, најмање.

У цијелом овом маленом корпусу налази се око 50 европеизама романског поријекла. Ваља признати да је то мање него што је очекивано по нашој ралној претпоставци. Међутим, њихову улогу не можемо цијенити само по нумеричком удјелу већ и по изражајној снази коју придају Његошевом пјесничком изразу. Анализа показује да њихов стилски значај надмашује цифру којом су заступљени у овоме дјелу. Неки од романизама фунгирају чак као *кључне ријечи* спјева.

Највећи број романизама укључује се у именички претинац, што се могло очекивати и унапријед — јер именице (у спрегу са глаголима) чине језгро свакој језичкој комуникацији. Због тога егземплификација за именичке ријечи није на овом мјесту ни потребна. Занимљиво да је међу осталим романизмима заступљена и именица *религија*, додуше у фигуративном значењу. Осталих врста ријечи овдје има мало, а нарочито је мало глагола *ваљати*, *марширати*, *парати*...). Придјевских ријечи такође је мало (*каторски*, *погански*, *млетачки*...). Заступљеност одношајних ријечи (или граматикалних) романскога поријекла овдје је управо занемарљива (биљежимо само адверсативни везник *ма*). Карактеристично је да се неки од заступљених романизама одликују високом фреквенцијом у спјеву. Тако, на примјер, именица *круна* употребљена је 15 пута! Именица *олтар* употребљена је 7 пута, а ријеч *император* такође се употребљава у више навраћа. Именица *цар* (уосталом такође романског поријекла < Caesar) веома је фреквентна у спјеву, па је чак узидана и у сам наслов дјела. Све нам ово показује да су овдје романизми од великог значаја. Од ријечи страног поријекла међу кључне у овоме спјеву спадају и романизми: *круна*, *цар* / *император*, *олтар*, *религија*. Оне као да су носиоци пјесникове теме, јер се у спјеву излаже о отаџбини, о земној и Божјој власти, о слободи.

Након свега досад изложеног могли бисмо на крају формулисати и неке општије закључке у вези с употребом романизама у овоме Његошевом дјелу:

- 1) Романизама у овом спјеву има мање него што смо очекивали.
- 2) Они су неуједначено распоређени по дејствијама: највише их има у *Дејствију I*, па онда њихов број опада.
- 3) Готово сви романизми овога спјева незамјењиви су, чак бисмо рекли да су неизбјежни (незаобилазни).
- 4) Међу овим романизмима превладавају убједљиво италијанизми над латинизмима и галицизмима.
- 5) Мален број лексичких позајмица романског поријекла у овоме спјеву донекле се објашњава и пјесничком школом којој је Његош припадао; доминантан лексички утицај — све до Вука — био је славјански и руски.

ROMANCE EXPRESSIONS IN NJEKOŠ'S »LAŽNI CAR ŠĆEPAN MALI«
(THE FALSE CZAR ŠĆEPAN THE SMALL)

Summary

A lexical layer of Njegoš's vocabulary in »Lažni car Šćepan Mali« — Romance expressions — is analysed in the paper. It has been concluded that there are not many Romance expressions, about 50; that they have been unevenly distributed in the work (the majority of them are in *Dejstvije I* (First Act), and then their number decreases); that they are almost all irreplaceable; that Italian expressions are prevalent among the Romance expressions over the Latinisms and gallicisms.